

Створення та прийняття Конституції США в 1787-1789 роках: формування політико-правових принципів та ідеалів

Конституція Сполучених Штатів Америки, прийнята в 1787 р., є першою писаною конституцією в історії людства (автор не враховує Конституцію Пилипа Орлика, укладену в 1710 р., яка так і не набула чинності, оскільки була написана в умовах вигнання — прим. ред.). Вона була прийнята в той час, коли майже в усьому світі панував монархічний устрій. Основи буржуазної демократії існували лише в небагатьох європейських країнах. Ця конституція з'явилася на світ майже за два роки до Великої французької революції. Для свого часу вона, безумовно, була видатним документом хоча б тому, що оформила створення на американському континенті єдиної демократичної республіки.

Конституція США 1787 р. — одна з найстаріших нині діючих буржуазних конституцій і одна з найбільш жорстких: за 200 років в неї було внесено всього 27 поправок, 10 із них були зроблені одноразово в 1791 р. — так званій Білль про права. На противагу юридичній конституції існує, на думку американських теоретиків, «жива конституція». Іншими словами, конституція 1787 р. діє з численними доповненнями у вигляді судових прецедентів, законів конгресу, актів президентів.

Ухваленню конституції передував тривалий період британської колонізації Північної Америки. Вона почалася в XVII ст.: першим поселенням став Джеймстаун (1607 р.); 1620 р. був заснований Новий Плімут, у 1628 р. — колонія бухти Массачусетс. Надалі освоєння нових земель переважно вздовж атлантичного узбережжя відбувалося стрімкими темпами.

До особливостей англійської колонізації слід віднести те, що практично всі американські колонії були засновані не урядом, а торговими компаніями або приватними особами, які діяли на підставі хартії, дарованих королівською владою. У цих документах закріплювалися територіальні межі колоній, а також такі принципи політичної влади, як право колоній на самоврядування і на вибір тих політичних форм, які найбільшою мірою сприяли їхньому процвітання.

Практично усі королівські хартії визнавали за переселенцями права і привілеї підданих Британії. Так, ще в 1606 р. в першій із хартії, дарованих торговій компанії Вірджинії, підкреслювалося, що «жителі колонії та їхні нащадки повною мірою користуватимуться усіма свободами, привілеями і правом на особисту недоторканність, начебто вони мешкали і народилися в

Summary
The Article is devoted to the history and adoption of the U.S. Constitution in the late 18th century. The article discusses various projects of government, which formed the basis of the Constitution, is given the analysis of a number of its articles. The author also considers its significance for the history of the United States
Keywords: Constitution, President, Congress, Supreme Court, federalism

Королівстві Англія або в будь-якому з інших наших володінь».

Поступово з'являлися паростки нового американського права. Ще в 1629 р. Генеральній асамблеї колонії затоки Массачусетс було надано право видавати всі види «корисних і розумних указів, законів, статутів, а також ордонансів, постанов і приписів» за умови, що вони не суперечитимуть англійському праву. У 1641 р. в Массачусетсі було прийнято перший кодифікований акт — «Звід свобод».

Цей документ містив широкий перелік прав і свобод, який не лише відтворював традиційні «англійські вольності» (рівність перед судом, право на суд присяжних, принцип змагальності в кримінальному процесі, право на апеляцію судових рішень тощо), а й увів нові норми, не відомі праву тієї епохи. Нове розширене зведення законів Массачусетсу — «Книга загальних законів і прав» — було прийняте в 1648 р. і надалі служило зразком для аналогічних «кодифікацій» інших колоній [1, с. 255].

Разом з тим слід зазначити, що рецепція англійського загального права в

північноамериканських колоніях до середини XVIII ст. мала свої особливості. На відміну від судів Англії, колоніальні суди, як зауважив В.Г. Каленський, були не стільки органами правосуддя, скільки органами адміністративної влади. До їхніх функцій, крім правосуддя, входили такі важливі повноваження, як збір податків, контроль за комерцією, землевпорядкування, нагляд за сиротинцями, керівництво громадськими роботами і багато іншого [2, с. 115-116].

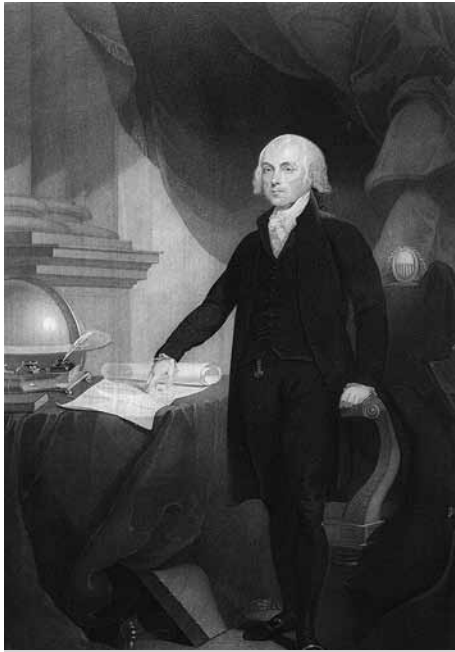
Однак водночас посилювалися й форми колоніального панування. У другій половині XVII ст. хартії, даровані більшій частині колоній, були скасовані. Протиріччя між колоніями і метрополією наростали, і до середини 1774 р. досягли критичної межі.

У Філадельфії 5 вересня 1774 р. було скликано I Континентальний конгрес для формування спільної позиції в боротьбі за права колоній. Його учасників об'єднувало прагнення якомога швидше вирішити конфлікт із метрополією, бажано мирним шляхом і з частковим збереженням колоніальних форм прав-

ління, однак за більш широких гарантій прав колоністів. Ця позиція, характерна для першого етапу американської революції, позначилася й на рішеннях конгресу. У прийнятій ним декларації прав вказувалося, що американцям повинні належати всі ті привілеї, які мали британські піддані [3, с. 38; 5, с. 120-121].

Англія сприйняла помірні вимоги колоній як бунт і ухвалила рішення придушити його силою. У свою чергу II Континентальний конгрес, що зібрався у Філадельфії для вироблення спільного рішення стосовно протидії англійській політиці, приймає рішення про створення армії та проголошення незалежності американських колоній від метрополії. Народжується нова держава і розпочинається війна за незалежність. Перед американською революцією стояли завдання ліквідації колоніальної залежності, усунення залишків феодальних відносин, утвердження нових принципів і форм політичної влади. У ході революційної війни ці завдання були не тільки успішно вирішено, а й підтверджено головну мету. На політичній карті світу з'явилася нова незалежна країна — Сполучені Штати Америки.

Перший конституційний досвід молодої республіки був невдалий. 15 листопада 1777 р. II Континентальним конгресом було прийнято рішення про конфедеративний принцип організації країни. У якості основного закону американської держави були схвалені так звані

Джеймс Медісон — один з головних розробників Конституції США

Статті Конфедерації. Механізм політичної організації конфедерації був недосконалий. Фактично існував тільки орган представництва — однопалатний Конгрес конфедерації, у якому кожен зі штатів мав від двох до семи представників і лише один голос. Самі штати фактично були незалежні в проведеної зовнішньої та внутрішньої політики, що це призводило до сепаратизму і конфліктів між ними. Неспроможність Статей Конфедерації стала очевидною практично з перших же днів. Однак що-небудь змінити конгрес не міг. Внести доповнення або зміни до конституції можна було тільки за згодою всіх штатів, що в умовах гострих протиріч між ними було завданням нездійсненним. Невдоволення існуючою системою зростало. Конгрес не здатний був забезпечити належну підтримку армії. Штати відмовлялися виділяти необхідні кошти і не виконували рішення

конгресу. Економічні зв'язки між штатами були зруйновані. Глибока економічна і політична криза ставала під загрозу саме існування Сполучених Штатів.

У цих умовах завдання порятунку держави взяв на себе Філадельфійський Конституційний конвент. У травні 1787 р. 55 його делегатів, які представляли 12 штатів (Род-Айленд відмовився брати участь у його роботі), приступили до розроблення нової конституції всупереч прямо вираженій вимозі конгресу тільки переглянути

Статті Конфедерації. Серед них були видатні представники тієї епохи: Дж. Вашингтон, Б. Франклін, Дж. Медісон, Р. Мейсон, А. Гамільтон, Г. Морріс, Д. Дікінсон, Е. Рендольф, Д. Ратледж та інші. 44 делегати з 55 були членами II Континентального конгресу. Приблизно половина боролася проти Англії в складі континентальної армії або міліції штатів. Вісім підписали Декларацію незалежності. Практично всі займали ті чи інші посади в органах державної влади штатів. Більше половини мали юридичну освіту [4, с. 73-74].

Основна суперечка на Філадельфійському конвенті розгорнулася між прихильниками двох конституційних моделей, які отримали назви «Вірджинський план» і «Нью-Джерсійський план» (за назвами штатів, які представляли делегати-автори проектів).

У «Вірджинському

плані» (його авторство належало в основному Медісону) основний упор було зроблено на створенні системи федеральних органів, які мали б значні повноваження. Федеральний уряд повинен був складатися з трьох розділених гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової. Представництво штатів у парламенті було поставлено в залежність від чисельності населення і внесків штатів у федеральний бюджет. Найбільш радикальною пропозицією «Вірджинського плану» було наділення федерального парламенту правом приймати закони з усіх питань, «за якими окремі штати є некомпетентними або можуть зруйнувати гармонію Сполучених Штатів». Зазначене повноваження було підкріплено правом федерального парламенту скасовувати закони штатів у разі їх протиріччя Конституції США. Зокрема, федеральний уряд пропонувалося наділити правом вето на закони, прийняті законодавчими органами штатів, у разі необхідності застосовувати військову силу проти окремих штатів. Виконавча федеральна влада концентрувалася в руках президента, який одночасно виконував функції прем'єр-міністра. Найважливіша роль відводилася й верхній судовій системі, заснованій на принципі незмінності суддів і покликаній врівноважувати виконавчу та законодавчу владу. Як бачимо, цей план був багато в чому побудований на ідеях англійських і французьких просвітителів.

«Нью-Джерсійський план», запропонований У. Патерсоном, відбивав

інтереси дрібних штатів. Патерсон пропонував внести деякі зміни в Статті Конфедерації, у тому числі закріпити верховенство федерального законодавства, не змінюючи суті документа. Права штатів пропонувалося забезпечити, закріпивши рівне представництво від кожного штату в законодавчому органі. Таким чином, окремі штати зберігали б більшу самостійність. Висувалися й пропозиції про конституційну монархію за англійським зразком, але вони були швидко відкинуті.

Дебати про форму і структуру майбутньої держави мали бурхливий характер. Справа доходила до прямих образ і погроз [5, с. 93-126]. Однак у творців майбутньої конституції вистачило політичної мудрості й такту поєднати кращі сторони обох проєктів і створити на їх основі єдиний документ — «Коннектикутський компроміс», що примирив супротивників [6]. Він закріпив гарантії прав малих штатів, що дало змогу перейти до подальшого, більш спокійного обговорення майбутньої форми правління. Конвент 26 липня перервав своє засідання на час роботи комітету з питань деталей проєкту. Було запропоновано підготувати початковий варіант конституції. До 6 серпня проєкт був готовий. Він складався з преамбули і 23 статей, які увібрали в себе пропозиції «Вірджинського» і «Нью-Джерсійського» планів, а також окремі норми Статей Конфедерації та конституцій штатів. В основу цього документа було покладено такі політико-правові принципи та ідеали.

Конституційний Конвент США 14 травня – 17 вересня 1787 рр.

Перш за все — республіканізм як принцип конституційного устрою, що на той час було революційним явищем в юридичній та політичній практиці. Він забезпечував верховенство законодавчої влади і виборний відповідальний уряд, що змінювався у визначені строки.

Другий принцип, установлений конституцією, — введення системи дуалістичного федералізму, в основу якої покладено відносно жорстке розділення компетенції Союзу і штатів, що його утворювали. Федералізм гарантував підпорядкування штатів рішенням вищих органів федерації в питаннях загальнодержавного значення і збереження за ними права вирішувати завдання внутрішнього значення. Обмежений характер суверенітету штатів проявляється в такому: а) вони позбавлені права на сецесію, тобто вихід із федерації; б) діє принцип «загального міжгромадянства», тобто громадянин одного штату вважається громадянином будь-якого іншого та всієї держави; в) законодавчі повноваження штатів обмежені: є виняткова сфера федеральної компетенції, і за Конгресом США зберігаються також так звані повноваження, що передбачають

видання законів, «які будуть необхідні і доречні»; г) встановлено верховенство федерації в економічній і політичній сферах, наприклад, закріплено право втручання федерації в справи штатів для підтримки в них «республіканської форми правління», часте використання федеральних збройних сил для запобігання «внутрішніх хвилювань» у штатах [7, ст. IV].

Третє положення — це верховенство загальнофедерального права, тобто положення про те, що «Конституція і закони США, видані на її основі, укладені договори визнаються верховним правом країни, і судді кожного штату повинні керуватися ними, навіть якби в конституції або законах будь-якого штату містилися положення, що їм суперечать» [7, ст. VI].

Четвертою ідеєю конституції став принцип поділу влади, який був багато в чому запозичений у англійських і французьких просвітителів, насамперед Дж. Локка і Ш. Монтеск'є. У конституції цей принцип представлений у таких моментах: 1) чітке розмежування компетенції конгресу, президента і судових органів; 2) різні способи формування цих органів влади (обрання президен-

та і конгресу шляхом загальних виборів, а незалежність судової влади забезпечується довічним призначенням суддів, яке проводить президент, але лише за згодою верхньої палати конгресу); 3) наявність системи «стримувань і противаг», тобто процедур, що дозволяють одній гілці влади контролювати в певній мірі іншу; 4) визнання рівності всіх гілок влади, тому що жодна з них не може розглядатися як вища стосовно іншої [7, ст. II, ст. III].

«Батьки-засновники» прагнули надати конституції особливу стійкість. З цією метою до неї було записано: «Конгрес, коли б не вважали за необхідне дві третини членів обох палат, може пропонувати поправки до цієї Конституції або — за клопотанням законодавчих зборів двох третин штатів — може зібрати конвент для пропозиції поправок; ці поправки в обох випадках будуть мати юридичну силу ... після їх ратифікації законодавчими зборами трьох чвертей штатів або конвентами в трьох чвертях оних залежно від того, яку форму ратифікації запропонує Конгрес ...» [7, ст. V].

Таким чином, було закріплено особливо складний, відмінний від звичайної законодавчої процедури,

порядок прийняття поправок до конституції, і вона була забезпечена від політично поспішних текстувальних змін. Знадобилося ще кілька років для того, щоб виробити і прийняти перші десять поправок до конституції, що забезпечують буржуазно-демократичні права громадян США, такі як свобода слова, друку, зборів, захист від довільного арешту і низка інших.

Конституція США, що була схвалена Філадельфійського конвентом 17 вересня 1787 р. і набула чинності 4 березня 1789 р., — перша конституція Сполучених Штатів Америки як федеративної республіки, яка має повну міжнародну правосуб'єктність. Звичайно, вона не була ідеальною, адже не говорила про свободи і права для жінок, чорношкірого населення і корінного населення Америки. Але важко уявити, щоб творці цього документа мислили в кінці XVIII ст. морально-етичними і правовими категоріями століття XXI. Однак головне, що це була перша у світі конституція, яка забезпечувала стійкий державний устрій і розвиток республіканської держави. Уже наприкінці XVIII ст. вона вплинула на створення конституційних документів Франції та Польщі, а в наступну епоху — на підготовку конституцій значної кількості світових держав, у тому числі й Росії.

Таким чином, об'єднання 13-ти штатів у державних рамках єдиного федеральної республіканської держави — акт великої історичної ваги. Це була перша у світовій історії буржуазна федерація. Для кінця XVIII ст. вона вирізнялася

рідкісним демократизмом, який проявився хоча б у тому, що за штатами були збережені досить широкі права. «Батьки-засновники» прагнули забезпечити одночасно цілісність і ефективність держави. Федеральному уряду в Союзі були добровільно делеговані штатами найважливіші внутрішньо- і зовнішньополітичні повноваження. При цьому вони зберегли досить широкі права в рамках своєї компетенції.

Основою майбутньої Конституції США стали ідеї й теорії європейських просвітителів XVII-XVIII ст. Однак її сильною стороною є вмiле застосування американської політичної реальності кінця XVIII ст. і соціально-економічної, а також політичної реальності, що склалася в молодій американській державі в кінці XVIII століття. Американські колонії, що скинули колоніальну владу, не пішли по шляху сліпого копіювання англійських конституційних норм, однак вдало зберегли принцип вертикальної побудови влади.

Досвід війни за незалежність, ініціатива народних мас відбилися в протизві виконавчої влади з боку законодавчих органів в особі законодавчої та судової гілок влади. Звичайно, в кінці XVIII ст. важко було б уявити прямий демократичний характер практичного застосування конституції. Вона не була досконалою, двоступеневі вибори президента, цензові обмеження при виборах глави виконавчої влади і конгресменів надавали конституції консервативного характеру і на перших порах обмежували політичні права широких

верств трудящого населення. Однак у самій конституції закладено механізми самовдосконалення і розширення демократичних свобод. Уже в середині XIX ст. політичні права обирати і бути обраними отримує все біле населення, а після громадянської війни — чорне. У XX ст. визнаються політичні права жінок, індіанців і національних меншин.

Важливе значення мало й прийняття принципу незалежності судової системи. Конституція закладає за Верховним судом право на скасування будь-яких указів президента та законів конгресу, якщо вони суперечать конституції. Цим правом Верховний суд користувався в історії США неодноразово.

Разом з тим, необхідно відзначити, що на конституційному конвенті депутати висловлювали інтереси насамперед заможних верств американського суспільства. Але особливістю побудови американського суспільства стало те, що велика частина заможних людей у нещодавньому минулому сама вела своє походження від законтракованих слуг (сервентів), фермерів, найманих службовців тощо. Їх стан, як правило, виникав у ході освоєння американського континенту, тому демократичні уяв-

лення не були чужі членам Континентального Конгресу. У їхній роботі ще зберігався потенціал революційної Америки, яка підняла прапор війни за незалежність проти Англії. Багато в чому саме цей факт і пояснює гнучкий характер конституції та її здатність до самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Слезкин Л.Ю. У истоков американской истории. — М.: Наука, 1980. — 190 с.
2. История буржуазного конституционализма XVII-XVIII вв. — М., 1983. — 328 с. [2, С. 255].
3. Лафитский В.И. Конституционный строй США. М.: Ин-т законодательства и сравн. правоведения, 2007. — 320 с. 3, С. 115–116.
4. История США. Т. I. / отв. ред. Н.Н. Болховитинов. — М.: Наука, 1983. — 688 с. — С. 38.
5. Исаев С.А. Джеймс Мэдисон. Политическая биография. — СПб.: Наука, 2006. — 551 с.
6. Коннектикутський компроміс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://universalium.academic.ru/96156/Connecticut_Compromise
7. Конституция США 1787 г. // Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII-XIX вв. — М., 1957.

Андрій Яригін,
к.і.н., доцент, ФДБОЗ ВО
«Марійський державний
університет»

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено історії створення та прийняття Конституції США в кінці XVIII століття. Розглянуто проекти державного устрою, що лягли в основу документа, подано аналіз низки його статей. Вказано значення конституції 1787 р. для історії США.

Ключові слова: конституція, президент, конгрес, Верховний суд, федералізм.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена истории создания и принятия Конституции США в конце XVIII века. Рассмотрены различные проекты государственного устройства, которые легли в основу документа, дан анализ ряда его статей. Определено значение конституции 1787 г. для истории США.

Ключевые слова: конституция, президент, конгресс, Верховный суд, федерализм.